

Драган Ж. Марковић

Институт за политичке студије, Београд

РАЗВОЈ СВОЈИНСКИХ ОДНОСА У ФУНКЦИЈИ ДЕМОКРАТИЗАЦИЈЕ ПОЛИТИЧКИХ ИНСТИТУЦИЈА*

Сажетак

Основни циљ рада је да аргументовано покаже да целокупни развој индустријске производње и технологије неизбежно води јачању демократске државе и да развој демократског друштва није могућ без демократизације својинских односа. Закључује се: да развој индустријске технологије доноси и подруштвљавање управљања, којим се аутократска држава трансформише у демократску државу; да савремена демократизација својинских односа кроз развијање радничког акционарства, деоничарства и задругарства има за циљ да путем побољшања својинског статуса произвођача повећа њихову мотивацију која је основни чинилац економске ефикасности у свим историјским условима; да је основна претпоставка развоја демократског друштва и демократизације политичких институција Србије демократизација својинских односа која подразумева да најшири слојеви становништва управљају друштвеном репродукцијом.

Кључне речи: својински односи; демократизација; политичке институције; демократски капацитети

Кад се размишља о развоју својинских односа, одмах се намеће питање зашто су земље тзв. социјалреализма, тзв. транзицијом, кренуле у сасвим супротну крајност од тоталног подржављења приватног власништва до тоталне реприватизације. Да су се само-

* Овај текст је настао као део рада у оквиру пројеката бр. 179009, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

стално опредељивале, то би било несхватљиво кад се зна да је кроз масовно акционарство и задругарство у развијеним индустријским земљама достигнут висок ниво социјализације приватног власништва, којом се суштински превазилази традиционална супротстављеност јавног и приватног, што је најзначајнији чинилац њиховог економског просперитета.

Политика транзиције је, међутим, иницирана и вођена из једног колонијалног центра, па је разумљиво што њено главно полазиште представљају интереси колонијалних сила, који су се подударали с интересима владајућих структура транзиционих земаља да се практично кроз приватизацију што пре и што лакше докопају распарчане јавне имовине. Само тиме може се објаснити и највећи парадокс транзиције да је главни субјект развлашћивања државе сама држава под протекторатом колонијалних сила.

Помно праћена и диригована од стране колонијалних сила, транзиција је практично сведена на приватизацију, а приватизација на колонизацију, којом је омогућено да стране корпорације под изузетно повољним условима присвајају националну имовину транзиционих земаља. Пошто нису у интересу колонијалних сила, масовно акционарство запослених и задругарство остали су на самим маргинама транзиције, или се њихово развијање и намерно спречава.

Задругарство и масовно акционарство које ће се и само све више заснивати на изворним задружним начелима, су међутим, најизгледнија и најпасоноснија перспектива даљег развоја својинских односа, што потврђује и њихов досадашњи развој. Они су права спасоносна оријентација и за све транзиционе земље, која их једино може спасити од тоталне колонизације, насупрот којој подразумева стварну и тоталну демократизацију својинских односа с искључењем сваког облика експлоатације и дискриминације. У правцу стварне и потпуне демократизације морало би се развијати и постојеће задругарство и акционарство, који су под притиском доминирајућег економског и политичког монополизма, и сами оптерећени и спутани многим монополистичким стегама.

Карактеристично друштвено обележје својине је управо монопол на располагање својинским објектима „којим се искључује власт других субјеката“.¹⁾ Својина се, као владајући друштвени однос, појављује тек на одређеном степену развоја производних снага када почиње стварање релативног изобиља животних средстава.

1) Др Радомир Лукић, *Друштвена својина и самоуправљање*, Савремена школа, Београд, 1964, стр. 9.

Док је још владала апсолутна оскудица није било отуђивања као владајућег друштвеног односа, јер се неповратно може отуђивати само онај део производа људског рада који претиче преко минимума неопходног за голу репродукцију радне снаге, због чега су средствима производње сви заједнички располагали. Као главно средство производње, област коју је једно племе поседовало, „била је заједничка земља племена, призната као таква од суседних племена, а од њега само браћена од захватања других племена“.²⁾

Развојем производних снага долази до растакања племенске својине на родовску, породичну и индивидуалну својину, чиме је започео процес њене историјске трансформације у приватну својину, засновану на присвајању туђег рада. Сад „родовске старјешине вјерски поглавари грабе себи најбоље оранице, ливаде и примјерке заједничке стоке“, па „у рату заробљеног непријатеља више не убијају, већ га упошљавају на тим имањима, што су нарасла до те мјере да их њихови власници више не могу обрађивати“.³⁾ Тако је настала робовласничка својина као први развијенији облик приватне својине, док феудална и капиталистичка својина представљају само развијеније историјске облике тог владајућег односа, чија је суштина у претварању целокупног вишка производа у неприкосновено власништво оних који не производе.

Иако, сама по себи противуречна, јер је својина једних која по свом природном исходишту не припада, приватна својина је, подстичући незајажљиву тежњу за богаћењем, снажно повукла путем цивилизације. По Чарлсу Фуријеу, „дух власништва“ је „најјача полуга која може одушевити људе Цивилизације“, ⁴⁾ а по речима Фридриха Енгелса, „ниска похлепа је била покретачка снага цивилизације од њеног првог дана до данас, њен једини крајњи циљ је било богатство, и још једном богатство, и по тећи пут богатство, богатство не друштва, него те једне бедне индивидуе“.⁵⁾

Богатство незнатне мањине на једној страни, неминовно је доводило до сиромаштва огромне већине на другој страни. На тој супротности заснива се глобална поларизација друштва на владајуће и потчињене класе, на повлашћене и обесправљене, господарство и подаништво. То је од самог почетка изазивало незадовољство експлоатисаних маса и њихову одбојност према приватној својини, из чега су се и зачеле прве идеје о њиховом укидању.

2) К. Маркс, Ф. Енгелс, *Дела*, Култура, 1950, стр. 240.

3) Adolf Dragičević, *Robovlasništvo*, Znanje, Zagreb, 1958, стр. 7.

4) Charles Fourier, *Civilizacija i novi socijetarni svijet*, Školska knjiga, Zagreb, 1980, стр. 162.

5) К. Маркс, Ф. Енгелс, *Дела*, том 32, исто, стр. 139.

„Први црквени оци делили су схватање да земља није ничија својина, да је она у ствари божја, па да оно што присвајају богати припада богу, а тиме и свим људима“.⁶⁾ Према хришћанству, „сви који пригрлише вјеру држаху се заједно и све им беше заједничко, продавали би покретна и непокретна добра и то би дијелили сваком према његовој потреби“,⁷⁾ док је „Мухамед истакао да су људи равноправни у три ствари: води, ватри и испаши за стоку“.⁸⁾

Од давнина многи велики мислиоци траже излаз у подруштвљавању приватне својине. По Платону, „најбоље се управљала она држава, у којој највише људи заједно исто кажу једнако те речи: „моје“ и „није моје““,⁹⁾ док је за Томаса Мора, „укидање приватне својине једино средство за равномерну и правилну расподелу добара, као и за опште благостање“.¹⁰⁾ По Жан Жак Русоу, „први који је оградио земљиште и рекао: „Ово је моје“, наишавши на простодушне људе који су му поверовали, у ствари је оснивач образовног друштва. Колико би спречио злочина, убистава и ратова, од колике би беде и страха поштедео људски род онај који би почупао коље и затрпао јарак, довикујући ближњима: „Не верујте варалици! Пропашћете ако не сметнете с ума да плодови припадају свакоме и да земља није ничија!“¹¹⁾ У познатом роману „Васкрсење“ Лав Николајевич Толстој пише: „Потпуно је јасно да је беда народа или да је бар онај главни најнепосреднији узрок те беде у томе што земља која храни народ није у његовим рукама, већ у рукама људи који, користећи то право на земљу, живе од рада тог народа. Земљу која је толико неопходна да људи умиру ако је немају, обрађују ти исти људи, доведени до крајње беде, да би се жито с те земље продавало иностранству и да би земљопоседници могли куповати себи шешире, штапове, кочије, бронзу, и томе слично“.¹²⁾

Покушаји да се подруштвљавање приватне својине реализује политичким превратима нису дали очекиване резултате, јер је подруштвљавање својине историјски процес који отпочиње већ њеним настајањем и одвија се у правцу све веће демонополизације располагања својинским објектима. Већ у робовласништву

6) Вуко Павићевић, *Социологија религије*, БИГЗ, Београд, 1988, стр. 263.

7) Андрија Крешћ, *Краљевство божје и комунизам*, Институт за међународни раднички покрет, Београд, 1975, стр. 133.

8) Др Иван Цвитковић, *Марксистичка мисао и религија*, Свјетлост, Сарајево, 1980, стр. 53.

9) *Država*, Matica hrvatska, Zagreb, 1942, стр. 201.

10) *Утопија*, Култура, 1951, стр. 90.

11) *Друштвени уговор*, Просвета, Београд, 1949, стр. 139.

12) Лав Николајевич Толстој, *Васкрсење*, Просвета – Рад, Београд, 1986, стр. 276.

јачала је, на рачун индивидуалне својине робовласника, државна организација, а са њом и јавно власништво. Феудализам је кроз вазалство успоставио хијерархијски систем управљања, у којем је аутономија феудалаца замењена субординацијом као обликом централистичког колективизма. Индустријализацијом производње капитализам је изградио технолошко-производне темеље својинског подруштвљавања. Од самог почетка развијана као колективна производња, индустрија је технолошки повезивала све већу масу непосредних произвођача.

Развојем индустријске производње судбина производних корпорација није више у рукама њихових власника, већ у рукама професионалних менаџера, а техно-бирокупатска управа државних предузећа само се заклања иза апстрактног наслова државног власништва. Савремена технологија подрива и монопол професионалног управног апарата, захтевајући све непосредније учешће произвођача у управљању. „Промјене које у непосредном радном процесу изазива нова, савремена и аутоматизирана технологија, те управљање њоме, неизбежно имају у себи клице самоуправних аспирација“, па у Јапану „од 2.451 запосленог, 80,3% каже да проблеме везане за аутоматизирану производњу ваља рјешавати увођењем радничке партиципације у управљању“, а „на питање о томе какву будућност предсказују партиципацији, 77,5% анкетираних је одговорило како очекују да ће она напредовати природно или уз веће напоре за њено напредовање“.¹³⁾

Све бржи развој савремене технологије захтевао је и подруштвљавање својинских права, које је нарочито вршено у облику акционарства. Удруживање капитала путем акционарства је омогућило да власници капитала постану нови ситни поседници, па и сами радници, што је резултирало бржим успоном акционарског капитала. Још „крајем XIX и почетком XX века акционарски облик својине постао је преовлађујући у већини грана крупне индустрије. Већ 1929. године у САД 48,3% свих предузећа имао је акционарски облик, и она су запошљавала 89,9% целокупне радне снаге, и давала 92,1% целокупне производње прерађивачке индустрије“.¹⁴⁾

Са повећањем броја акционара све је мања била њихова улога у располагању капиталом јер „претварањем својине у акционарску својину власник постаје власник с мањим правом. Као поседник

13) Drago Buvač, *Anatomija japanskog uspeha*, Globus, Zagreb, 1982, стр. 111.

14) Др Стојан Јанков, *Савремени привредни системи*, Савремена администрација, ИЕИ, Београд, 1972, стр. 21.

акције он је зависан од одлука свих других поседника акција, он је само члан ... једне целине. С проширењем акционарског система капиталистичка својина тако постаје све више таква ограничена својина која даје капиталисти само право на вишак вредности, не дозвољавајући му да одлучујуће захвати у ток производње“.¹⁵⁾ Капиталиста не може као акционар захватити у ток производње јер се она већ толико одвојила од његовог власништва да су „у систему корпорација власнику индустријског богатства остављени само симболи власништва, док се моћ, одговорност и имовина, који су раније били саставни део власништва, преносе на посебне групе у чијим се рукама налази контрола“. Стога је „став „власника“ велике корпорације према „његовој“ својини... став готово потпуног отуђења. Његово власништво састоји се од парчета хартије које представља извесну колебљиву количину новца“, јер „он нема одговорности према предузећу и никакав конкретан однос према њему“.¹⁶⁾ И „мобилизовање капитала претвара у све већој мери капиталистичку својину у упутнице на принос и услед тога чини капиталистички процес производње у све већем облику независним од кретања капиталистичке својине“.¹⁷⁾

Независност производње од својине достиже свој врхунац у државном капитализму, где се држава, у име целог друштва, појављује као правни субјект и непосредни власник средстава друштвене репродукције. Тим средствима никад није ни располагало цело друштво, већ овлашћени државни органи, који су имали монопол на то располагање. Модерну државу управо карактерише доминантна улога у организацији производње и целокупне друштвене репродукције, одакле проистиче и њена економска доминација.¹⁸⁾

Своја средства држава може стицати једино присвајањем туђег рада, пошто сама није произвођач, па „нема основне контрадикције између приватног и друштвеног власништва“.¹⁹⁾ Модерна држава, без обзира на њен облик, „у суштини је капиталистичка машина, држава капиталиста, идеални свеопшти капиталиста“, и „уколико више производних снага она преузима у своје власништво, утолико више постаје стварни свеопшти капиталист, уто-

15) Рудолф Хилфердинг, *Финансијски капитал*, Култура, 1958, стр. 152.

16) Ерих Фром, *Здраво друштво*, Рад, Београд, 1983. , стр. 138.

17) Рудолф Хилфердинг, исто, стр. 168.

18) Види: Драган Марковић, *Самоуправљање од реалности до утопије*, ДО Локална самоуправа, Београд, 2001, стр. 58-59.

19) Branko Horvat, *Politička ekonomija socijalizma*, Globus, Zagreb, 1984, стр. 197.

лико више држављана експлоатише. Радници остају најамни радници, пролетери“, а „капиталистички односи се тиме не укидају, напротив, они достижу свој врхунац“.²⁰⁾

Нарастајући државни капитал увећаван је углавном фискалним захватима и национализацијом приватног капитала. Истовремено са развијеним земљама, национализацију су вршиле и неразвијене земље, где су у први план, уместо економских, избијали политички фактори етатизације. У земљама где су извршени револуционарни преврати са основним циљем укидања приватне својине, чињени су покушаји да се национализацијом и подржављење приватног капитала успостави нека чисто друштвена својина. У интересу државно-партијске бирократије државна својина је проглашена општеном државном својином и означена као крајњи домет подруштвљавања својине.

Национализацијом приватног капитала и фискалним захватањем вишка производа држава је присвајала капитал индивидуалних власника, чиме индивидуално присвајање није укинато, него је само промењен начин присвајања, којим је на рачун монопола приватних предузетника ојачан монопол државне бирократије. Тиме је ојачао колективни на рачун индивидуалног субјективитета у располагању друштвеном имовином.

Пошто друштвеног субјекта не може бити без индивидуалног субјекта, потпуна индивидуализација својине захтева и потпуно подруштвљавање, а потпуно подруштвљавање омогућава потпуно индивидуализацију. Зато друштвени субјект у суштини и није ништа друго до заједнички или колективни субјективитет удружених радника. Све већа индивидуализација и све веће подруштвљавање подразумевају и све већу релативизацију својинског монопола, који се све више трансформише у слободно располагање средствима друштвене репродукције, тако да она „припадају истодобно сваком члану друштва и свима заједно, но никоме у цјелости, ником искључиво“.²¹⁾

Ширењем функције управљања власника на невласнике врши се демонополизација, која значи укидање и управљања и власништва. Већ у кругу самих власника подруштвљавање управљања води сужавању њиховог монопола, тако да „претварањем својине у акционарску својину власник постаје власник с мањим правом“, јер је „као поседник акције зависан од одлука свих других

20) Ф. Енгелс, *Развитак социјализма од утопије до науке*, К. Маркс, Ф. Енгелс, *Дело*, том II, Култура, 1950, стр. 144.

21) Dr Martin Vedriš, *Osnove imovinskog prava*, Novinsko-izdavački štamparski i birotehnički zavod, Zagreb, 1976, 2. изд., стр. 195.

поседника акција“²²⁾ а преношењем управљања и на запослене монополска права индивидуалних власника се још више сужавају. У задругарству монополизација је доведена до краја, јер сви задругари равноправно располажу задружном имовином. Колективно власништво овде проистиче из приватног власништва, као и приватно из колективног, а величина задружне имовине зависи од индивидуалних доприноса задругара, као што величина њихових индивидуалних удела зависи од укупног приноса задружне имовине.

Задружно власништво, према томе, не може бити дефинисано као „свачије и ничије“. Оно је индивидуална својина сваког задругара у мери у којој он доприноси њеном стварању, и заједничка својина свих који полажу право на њено коришћење. Сваки задругар самостално располаже оним делом заједничког производа који одговара његовом радном доприносу, уколико целим производним или једним његовим делом не располажу сви заједнички. Али, истовремено сви заједнички располажу сваким појединим делом друштвеног производа уколико заједнички одређују опште услове својинског располагања.

Претварањем људског знања у главно средство производње, које се по својој природи не може присвајати, задружно власништво се заправо креће према безсвојинском стању, а управљање према истинском самоуправљању, које се може остварити само у условима аутоматизоване производње. „Аутоматизација мијења положај и улогу руководећих кадрова, и то у смислу смањења оне њихове моћи коју су имали раније. Наиме, најважнијим одељењима као што су аутоматизирана, могу руководити само специјалисти –техничари, па ова одељења располажу обавештењима од којих управо зависи у својим одлукама, а то тим одељењима даје могућност да могу на њу вршити притисак односно понашати се према њој као много независнији. На тај начин ишчезава она стара уредска хијерархија са једним шефом или једним врхом који је био свемоћан, а ствара се неколико врхова или оно што се данас у социологији зове полиархијска (вишевладавинска) руководећа организација... Аутоматизација руши моћ „малих богова““²³⁾

На бази аутоматизације и компјутеризације самоуправљање постаје не само могуће већ и неизбежно јер извире из саме природе производног процеса којим се више не може споља управљати. Аутоматизованим процесима производње практично је немогуће споља управљати јер произвођачи „у аутоматизираним предузећи-

22) Рудолф Хилфердинг, исто, стр. 152.

23) Dr Rudi Supek, *Automatizacija i radnička klasa*, „Božidar Adžija“, Zagreb, 1965, стр. 100.

ма самоуправљање осјећају као дио својих непосредних захтјева, јер не прихватају да би једном првенствено научном и техничком организацијом производње руководио нетко тко је изван самог радног колектива“.²⁴⁾ Стога је потпуно основан закључак да су „научно-технолошка (кибернетска) револуција и самоуправљање најприроднији спој у коме се изражавају обе стране мутације савременог друштва, његове дубоке и трајне социјалне револуције“.²⁵⁾

Аутоматизација, заправо, укида односе хијерархијске субординације у процесу производње. „Ако схватимо да је основна улога бирократије да буде посредник, нарочито у преношењу одлука с виших инстанција на ниже, тада аутоматизација ову посредничку функцију чини сувишном. Одлуке се заправо, доносе у уредима за програмирање, а преносе се непосредно на стројеве, а не на људе! Административне функције су подређене техници, па техника на овај начин дезорганизира хијерархијску структуру предузећа... Читава техничка хијерархија подређена је једном безличном ауторитету који се зове уред за програмирање или просто технолошка организација производње“.²⁶⁾

Зато се индустријска организација „преображава од организације бирократског типа са крутом хијерархијом – по класичном Веберовом опису – у „добровољну организацију“, у којој се развија демократски ауторитет целокупног радничког састава у доношењу основних одлука. Ауторитет бирократске функције уступа место ауторитету техничког знања“.²⁷⁾

Са развојем аутоматизације интегрисаност радника у предузеће уместо статичног, све више добија динамички карактер, чиме се поступно превазилазе професионалне и статусне разлике у радном односу, а тиме и неједнакост у могућностима стварног утицаја на доношење и саму садржину одлука. „Кооперација укида поделу на устаљене, делимичне и међусобно изоловане радове; уводи се колективно вршење задатака, одговорност групе, колективно припремање одлуке“,²⁸⁾ што значи да „групни рад представља једино могући облик радне организације“.²⁹⁾ Како наводи Харолд Б.

24) Rudi Supek, исто, стр. 73.

25) Мирослав Печујлић, *Будућност која је почела*, Институт за политичке студије ФПН, Београд, 1969, стр. 46.

26) Dr Rudi Supek, исто, стр. 109. и 111.

27) Мирослав Печујлић, исто, стр. 25.

28) Исто.

29) *Организација у америчким предузећима*, Институт за спољну трговину, Београд, 1965, стр. 55-56.

Маунард, „уски тимски рад између свих функционалних елемената предузећа, а нарочито производње, техничког сектора, набавке и маркетинга, - је не само пожељан већ брзо постаје и потребан. Идеално тимски рад почиње код креирања политике и одређивања нивоа запослених па се протеже целом линијом организације“.³⁰⁾

Организација производног рада са развојем аутоматизације све више губи аутократска и добија демократска обележја. „У механизираној производњи се радни колектив може упоредити са пешадијским батаљоном којему је на челу строги командант, чији ауторитет ствара од изолираних појединаца чврсту целину. Напротив, радни колектив у једној аутоматизираној творници личи прије на посаду једног великог авиона, гдје су функције строго расподијељење, али сваки осјећа да зависи од другог и да заједно сносе заједничку одговорност за успјех у задатку. У потоњем случају, наравно, хијерархијски односи нису толико наглашени па постоји већи осјећај солидарности међу појединим производним групама у радном колективу“.³¹⁾

У циљу превазилажења економске заосталости и укључивања у светске економске токове, Србија би морала прихватити одговарајућу организацију производње засновану на производним програмима којима се мора прилагођавати и организација предузећа. Неопходно је да се непосредни произвођачи самостално економски повезују у мање или веће асоцијације и да друштвеном репродукцијом демократски управљају.

Под утицајем нових технологија, до демократизације производних односа најпре долази у великим акционарским корпорацијама која се огледа у ширењу управљања са професионалних управљача на све запослене. „Јапански радници су, окупљени у мале, децентрализоване радне групе „сами одлучивали о начину рада и те су одлуке за руководиоце биле светиња... Јапанске твртке карактеризира доживотно запошљавање, заједничко одлучивање и колективна одговорност“.³²⁾

Са подруштвљавањем капиталистичке својине морало би се подруштвљавати и управљање, као суштинска компонента располагања својинским објектима. До сужавања својинског субјективности индивидуалних власника капитала и долази због тога што они нису способни да управљају високотехнологизованим токовима репродукције. „Промјене које у непосредном радном процесу иза-

30) *Савремена организација производње*, Културни центар, 1979, стр. 1-4.

31) Rudi Supek, *isto*, стр. 71-72.

32) John Naisbitt, *Megatrendovi*, Globus, Zagreb, 1985, стр. 199, 211.

жива нова, савремена и аутоматизована технологија, те управљање њоме, неизбежно имају у себи клице самоуправних аспирација“.³³⁾

Због технолошке сложености, управљање савременим токовима преузели су стручни тимови, па су „одлуке у модерним пословним предузећима и потхватима производ рада група а не појединаца. Створена је ситуација у којој подузетник више не постоји као индивидуална особа ни у једном зрелом индустријском подuzeћу“, већ је „управа фирме преузела од подузетника моћ управљања подuzeћем... Међу двије стотине најкрупнијих корпорација у САД-а, мало је таквих у којима власници имају било какав значајнији утјецај кад се ради о доношењу одлука, а и тај утјецај, тамо гдје постоји, слаби из године у годину“.³⁴⁾

Савременим корпорацијама ни најстручнија колективна управа не може сама управљати без ангажовања свих запослених, због чега у „неким скандинавским земљама и Јапану дају се широка овлашћења групама радника у остваривању њихових пословних задатака“, чиме се „подстиче њихова заинтересованост за рад, као и активност, уз истовремено развијање самосталности и независности не само од управе предузећа него и синдиката“.³⁵⁾

Економском интеграцијом националних капитала у светски капитал национално власништво се трансформише у општечовечанско власништво, које је на располагању целе светске заједнице. Уколико људско знање, које се већ самим јавним саопштавањем свима ставља на располагање, буде постајало главним производним средством, присвајање материјалних средстава све више ће губити на значају. Што се објективизирано знање компјутеризацијом више уноси у непосредни процес производње, оно све више престаје бити средством присвајања и претвара се у свима доступно општедруштвено добро.

Знање, као главни привредни ресурс, се не може присвајати и отуђивати. А „у организацији заснованој на знању сви припадници морају бити у стању да управљају властитим радом, да га контролишу. Захтева се, другим речима, да сви припадници поступају као одговорни доносиоци одлука“, те да „сваки члан мора да види себе као „директора““.³⁶⁾ Зато већ „почињемо напуштати хијерархије“,

33) Drago Buvač, *Anatomija japanskog uspjeha*, Globus, Zagreb, 1982, стр. 111.

34) J. K. Galbraith, *Nova industrijska država*, Stvarnost, Zagreb, 1970, стр. 74, 80 и 92.

35) Будимир Кошутих, *Колективни преговори, право на штрајк и lock-out у савременим капиталистичким државама*, Савремена администрација, Београд, 1987, стр. 39.

36) Peter F. Drucker, *Посткапиталистичко друштво*, Грмеч – Привредни преглед, Београд, 1995, стр. 110. и 111.

засноване на монополизираном власништву, „које су добро функционирале у централизованом, индустријској ери“ и „замјењујемо их новим обрасцем организирања и комуницирања – мрежама“.³⁷⁾

Подруштвовање управљања индустријским капиталом не одвија се само у кругу његових власника, већ захвата и невластике, нарочито менаџере. „Људи који данас управљају крупним корпорацијама нису уједно власници значајног дела њихових акција...“, па „... иако је у нормалним приликама њихов удио у власништву незнатан, они држе чврсто у својим рукама власт над подuzeћем“.³⁸⁾ Развојем индустријске технологије „...створена је ситуација у којој подузетник више не постоји као индивидуална особа ни у једном зрелом индустријском подuzeћу...“, већ је „...управа фирме преузела од подузетника моћ управљања подuzeћем“.³⁹⁾

Уколико са развојем технологије, технолошко знање потискује капитал као основно средство производње, демократија и у производњи и у политици потискује аутократију. „Захтјеви што их постављају технологија и планирање, увелико повећавају потребе индустријских предузећа за специјализираном радном снагом и потребу да се она организира“, тако да ће се „на пољу индустријске иницијативе догодити нови помак моћи, и то с капитала на организирано знање, а могло би се очекивати да ће се то помицање одразити и на расподелу моћи и снага у друштву као цјелини“, што се „управо и догађа; заправо је моћ прешла на нешто што сватко тко воли трагати за нечим новим, може слободно назвати новим фактором производње“, а „тај нови фактор производње јест удруживање људи који посједују знање“.⁴⁰⁾

Такво удруживање заснива се и одржава на неутуђивим демократским начелима, што „значи да нема никаквих „подређених“, постоје само „сарадници“. Штавише, у организацији заснованој на знању сви припадници морају бити у стању да управљају властима радом, да га контролишу. Захтева се, другим речима, да сви припадници поступају као одговорни доносиоци одлука. Сваки члан мора да види себе као „директора““.⁴¹⁾

Савремена индустријска производња заснована на подруштвовању својине и управљања неизбежно води у истинску

37) John Naisbitt, *Megatrendovi*, исто, стр. 257.

38) J. H. Galbraith, *Nova industrijska država*, исто, стр. 15. и 60.

39) Исто, стр. 74. и 80.

40) J. K. Galbraith, цитирани рад, стр. 67. и 68.

41) Peter F. Drucker, *Посткапиталистичко друштво*, Грмеч, Привредни преглед, Београд, 1995, стр. 111.

демократизацију друштва. У побољшању својинског статуса произвођача и стварној демократизацији својинских односа, која представља кључни чинилац економске ефикасности, Србија би чак морала предњачити да би пребродила заостајање за развијеним земљама.⁴²⁾

Насупрот томе, кључни проблем Србије је у незаштићености власништва, које се од власника отуђује и легалним и нелегалним каналима. Током транзиције спроводи се у недовољно регулисаним својинским односима кампањска приватизација којом се и приватна и државна имовина претачу у власништво моћних појединаца, чиме се огромна већина становништва лишава могућности да суверено располаже средствима која својим радом ствара.

Проблем би се могао решити законском заштитом сваке и свачије, сопственим радом и заслугом стечене својине, што подразумева строгу забрану сваког нелегалног и нелегитимног присвајања туђе имовине. Али то би захтевало плебисцитарно изјашњавање свих грађана о таквој законодавној регулативи, јер све док мањина доноси државне законе, доносиће их у своју корист.⁴³⁾

Да би се омогућило слободно располагање сопственом имовином, морали би бити озакоњени сви облици легалног власништва, као један од основних услова слободног удруживања грађана. Ретроградном транзиционом политиком апсолутизовано је приватно и државно власништво и тек је Уставом Србије 2006. године озакоњена задружна својина која је у свом изворном облику још након другог светског рата практично укинута, а затим формално преименована у друштвену својину.

Развојна шанса могла би бити у развијању задругарства, у којем Србија има светску традицију. Нема сумње да долази време опште владавине задругарства у свим сферама друштвене репродукције, јер друштвом више не могу владати од њега отуђене силе. Акционарски и државни капитал, који су извршили велику концентрацију производних снага западају у све већу кризу, јер нису у стању да изврше општу економску мобилизацију друштва какву захтева савремена технологија,⁴⁴⁾ а нарастајуће акционарство становништва није у суштини ништа друго него својеврсни облик

42) Види: Драган Марковић, „Демократизација својинских односа као претпоставка развоја демократског друштва“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2010.

43) Види: Драган Марковић, *Демократија и партократија*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

44) „Можда је најбоље на овом мјесту навести оцјену Имануела Волерстина, познатог социолога историје и аналитичара свјетског система, који сматра да је дошао крај капитализму: „Постоји криза капиталистичког система... Овде мислим на темељну кризу

задругарства. Индивидуализацијом својинског субјективитета задругарство треба не само да се изједначи са акционарством, већ и да стекне компаративне предности.

Целокупан развој индустријске производње неизбежно води јачању демократске државе. С подруштвљавањем својине индустријска технологија доноси и подруштвљавање управљања, којим се аутократска држава трансформише у демократску државу. С преношењем непосредног управљања предузећем на све запослене, и непосредно управљање државом мора се преносити на све држављане.⁴⁵⁾

Преношење управљања државом на све држављане значи, у суштини, разотуђивање и државе и управљања, јер уколико сви сами собом управљају, утолико престаје управљање једних другима, као што свако престаје бити власником уколико сви постају власницима. Једино разотуђивањем државе и управљања, на основу опште индивидуализације друштвеног власништва и стварног подруштвљавања приватног власништва без укидања индивидуалног субјективитета у располагању заједничком имовином, могла би се, уместо отуђене и народу супротстављене државне власти, обезбедити стварна власт народа.

Dragan Z. Markovic

DEVELOPMENT OF PROPERTY RELATIONS IN THE FUNCTION OF DEMOCRATIZATION OF POLITICAL INSTITUTIONS

Summary

This paper's basic objective is to prove with appropriate argumentation that a complete development of industrial production and technology inevitably leads to strengthening of democratic state and that it is not possible to achieve development of democratic society without democratization of property relations. It is concluded that development of industrial technology brings also socialization of managing, by which an authocratic state is getting transformed into a democratic state; that the objective of modern democratization of the property rela-

система која је таква да ми се чини да овај систем кроз 20 или 30 година неће постојати. Нестаће и биће потпуно замењен неком другом врстом светског система““ (Марко Тмушић, „Однос државе и економије – кратак теоријски осврт“, *Политичка ревија*, бр. 4/2010, стр. 172.)

45) Види: Драган Марковић, *Од посредне на непосредној демократији*, Институт за политичке студије, Београд, 2010.

tions through development of the workers' shareholding, stockholding and cooperative movement is to provide them a better property status and so as to consequently increase the workers' motivation, which has been a basic factor of economic efficiency throughout all historical circumstances so far; that a basic precondition of development of democratic society and democratization of political institutions of Serbia is democratization of the property relations which implies that broadest social masses manage social reproduction.

Key Words: property relations, democratization, political institutions, democratic capacities

ЛИТЕРАТУРА

- Бувач, Драго: *Анатомија јапанског успеха*, Глобус, Загреб, 1982.
- Galbraith, John Kenneth: *Nova industrijska država*, Stvarnost, Zagreb, 1970.
- Drucker, F. Peter: *Посткапиталистичко друштво*, Грмеч – Привредни преглед, Београд, 1995.
- Марковић, Драган: *Демократија и партократија*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Марковић, Драган, „Демократизација својинских односа као претпоставка развоја демократског друштва“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2010.
- Марковић, Драган: *Од посредне ка непосредној демократији*, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
- Naisbitt, John: *Megatrendovi*, Globus, Zagreb, 1985.
- Печујлић, Мирослав: *Будућност која је почела*, Институт за политичке студије ФПН, Београд, 1969.
- Србија – политички и институционални изазови*, (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008.
- Schumpeter, Joseph A. : *Kapitalizam, socijalizam i demokratija*, Globus, Zagreb, 1981.
- Тмушић, Марко, „Однос државе и економије – кратак теоријски осврт“, *Политичка ревија*, Инстиут за политичке студије, Београд, бр.4/2010.
- Fourier, Charles: *Civilizacija i novi socijetarni svijet*, Školska knjiga, Zagreb, 1980.
- Фром, Е., *Здраво друштво*, Рад, Београд, 1980.
- Хилфердинг, Рудолф : *Финансијски капитал*, Култура, Београд, 1958.

Resume

Under influence of new technologies democratization of production relations has firstly emerged in great joint-stock corporations which has been reflected in spreading of management from professional managers to all workers involved. With automatization taking more

place in production organization of production work has been losing its autocratic traits and gaining democratic ones.

For purpose of getting over its economic backwardness and enrolling into the world economic integrations Serbia should accept an appropriate organization of production which is based on production programs to which even the organization of the companies should be adapted to. It is necessary to economically connect direct producers into smaller or greater associations and that they democratically manage social reproduction.

Modern industrial production that is based on socialization of the property and management inevitably leads to one real democratization of society and political institutions. Serbia should even take a lead place in improving the property status of producers in order to get closer to developed states.

A key problem in Serbia has been the lack of protection of the property and its alienation from its owner through illegal and non-legal methods. During transitional process there has been going on a campaign-like privatization of both private and state property without appropriately regulated property relations. In this way the private and state property has gone into the hands of some powerful individuals and so a largest part of population has been deprived of opportunity to sovereignly manage the resources that they had created themselves with their own work.

This problem could be solved with legal protection of each and everybody's property which is earned with one's own work or acquired as an aquired property. This implies a rigid ban on any illegal and non-legal appropriation of somebody else's (the people's) property. However, this needs a plebiscite expression of the will of the citizens regarding such legislative regulation, for as long a minority makes decisions on the state law they will do it for their own benefit.

* Овај рад је примљен 26. априла 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. јуна 2011. године.